

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію (монографію)

Миколи Зіновійовича Легкого

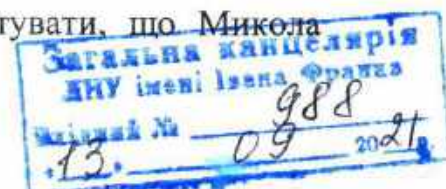
«Проза Івана Франка: поетика, естетика, рецепція в критиці»,

подану на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук

за спеціальністю 10.01.01 – українська література

У дисертаційному (монографічному) дослідженні Миколи Легкого постало нелегке завдання. «Обняти» увагою всю прозу Івана Франка – людини, яка (зокрема і в прозі) намагалася «обняти весь круг людських інтересів» – завдання, як мінімум, подиву гідне, як максимум (за умови успішного вирішення) – подвигу рівне. Бо який би складник із задекларованих у темі ми не розглянули, кожен виводить нас на неохопні простори Франкового універсалізму. В поетикальному аспекті прозу письменника можна розглядати як своєрідне дзеркало дуже складного й ущільненого літературного процесу кінця ХІХ – початку ХХ століття, у якому паралельно існують чи й взаємодіють елементи романтизму, реалізму, натуралізму, імпресіонізму, модернізму тощо. На рівні естетики Франко постає як теоретик і художній практик широкого спектру власних і запозичених доктрин – від «Поетики» Арістотеля, «Мистецтва поетичного» Н. Буало й «Лаокоона» Г. Е. Лессінга – аж до авторського трактату «Із секретів поетичної творчості». Вражає масштабами і рецептивний аспект Франкової прози: від елементів рецептивної естетики у наративній стратегії самого автора – до неоднозначної, часом полемічної, а інколи й гостро дискусійної реакції критиків на його творчість.

З методологічного кута зору вихованець львівської франкознавчої школи, здається, теж наважується порушити неписані правила й традиції, встановлені попередниками та вчителями. Бо й академік М. Возняк, і професор І. Денисюк, як відомо, не були прихильниками «тем глобальних масштабів». Однак, якщо врахувати педагогічний імператив Івана Овксентійовича про те, що учні повинні переростати своїх учителів, то можемо констатувати, що Микола

Легкий не схибив проти заповітів своїх наставників. І коли перевершити в науковому зростанні незабутнього професора Івана Денисюка практично неможливо, та й немає потреби, то зрости так, аби самому здобути своє місце під науковим сонцем, стати самому засновником власної франкознавчої школи і власної методологічної традиції, – місія, як доводить аналізована праця Миколи Легкого, цілком здійсненна і цілком йому до снаги.

До честі дисертанта, йому вдалося-таки «обняти необняте» і поєднати непослудуване передусім завдяки правильно підібраній методологічній основі роботи. Традиційну для львівського франкознавства увагу до мікропоетики окремого Франкового твору М. Легкий синхронізує із загальною концепцією дисертації, спрямованою на комплексне й системне розкриття прози Івана Франка, як цілісного корпусу класичної української літератури, що засвідчує існування в ній певних традицій і новаторських відкриттів, національного колориту і загальнолюдських цінностей, канонічної впорядковості й тенденції до деканонізації, пам'яті жанрів і жанрової дифузії, утилітарності й «чистої краси», народництва й модернізму тощо. І все це діалектичне багатство української літератури оприявнюється на основі дослідження самої лише прози Івана Франка. І всім цим багатством українська література може завдячувати навіть самому лише універсалізму Івана Франка. Не кажучи вже про те, що поряд із Франком потужну хвилю українського літературного інтелектуалізму, що постала у кінці XIX – на початку XX століть, творили й інші його видатні сучасники й послідовники. Пізнаючи цілий світ української літератури у краплині Франкового слова, Микола Легкий застосовує оптимальний набір літературознавчої методологічної «оптики»: від біографічного та психологічного – до структурного, семіотичного, герменевтичного та рецептивно-естетичного методів. На парадигматичному рівні проблему типологізації та класифікації досліджуваного матеріалу дисертант вирішує завдяки вдало підібраним критеріям класифікації, до яких, зокрема, належать тематично-проблемний, генологічний, стильовий, наратологічний, структурний, номенологічний, імагологічний та топографічний (с.33). Вдалій

структурно-логістичній побудові дисертаційної роботи на синтагматичному рівні сприяє ретельно продумана періодизація Франкової прози.

Усі зазначені теоретико-методологічні засади дослідження, як і корпус авторів, перелік праць, що закладають теоретичний базис роботи, чітко прописано в першому розділі роботи – **«До витоків Франкової прози. Класифікація. Проблеми періодизації»**.

Хронологічний принцип стає стрижневим у структурі роботи, і визначені дисертантом періоди творчості дають назви подальшим розділам. Так, другий розділ роботи – **«Період «молодечого романтизму» та початків позитивізму (1871 – 1876)»** – присвячено аналізу тих ранніх, переважно романтичних за поетикальними і стилістичними характеристиками творів І. Франка, які, завдяки застосуванню аксонометричного підходу, розкривають перспективи глибшого пізнання й розуміння пізніших творів письменника. У цьому аспекті важливими є навіть два невеличкі оповідання із зошита Франка-гімназиста – «Іван Зубильник» і «Як старого дуба не нагнеш, так старого чоловіка не навчиш. (Подія з XVI століття)» – у яких, як слушно зауважує дисертант, проявилось вміння письменника-початківця «інтригувати читача, тримати напругу за допомогою недомовленостей, ретроспекцій, селекції матеріалу» (с.56). Однак найважливіший ключ для розуміння подальших творів Івана Франка міститься в його романі «Петрії і Довбущуки». І хоч більшість літературознавців скептично оцінюють художній рівень цього зразка Франкового «молодечого романтизму», проте солідаризуємося з дисертантом, який, усвідомлюючи поетикальну й жанрово-стилістичну значущість твору, піддає скрупульозному аналізу (на 24 сторінки тексту) джерела написання, інтертекстуальні чинники впливу та літературно-критичну рецепцію роману. Важливо також, що у першому розділі дисертації автор аналізує в окремому підрозділі дещо відмінні за ідейно-естетичними засадами «оповідання з народного життя». Оповідання «Вугляр», «Лесишина челядь», «Два приятелі», а також незавершений роман «Гутак. Повість із громадського і родинного життя нашого народу» відрізняються від раніше згаданих творів І. Франка цього періоду як на рівні світоглядно-філософського підґрунтя (позначився

поступовий перехід письменника від ідеалістично-романтичних світоглядних домінант до позитивістської доктрини), так на рівні поезики (еволюційний розвиток від романтичного – до реалістичного типу творчості) і генерики (відхід від канонів класичного оповідання до фрагментарних малих форм образка, етюд, шкіца).

Третій розділ роботи – «Науковий» та «ідеальний реалізм» (1877 – 1900)» – розкриває суть того явища, яке можна було би дефініціювати як Франковий «реалізм без берегів», якби, нехай і умовно, ці два береги – «науковий» та «ідеальний» – на мапі власних літературознавчих праць не позначив сам письменник. Умовність цих берегів пов'язана із смисловою «розмитістю» самих термінів, які можна, звісно, розглядати в дискурсі реалістичного типу творчості, однак важко ідентифікувати з реалізмом як літературним напрямом, оскільки «науковий реалізм» значно ближчий до натуралізму, а «ідеальний» – до модернізму, ніж власне до реалізму. Тож дослідження цього періоду, з одного боку, полегшує працю історичу літератури, бо чітко позначає вектор еволюції естетичної свідомості письменника від натуралізму – через реалізм – до модернізму; але, з іншого боку, ускладнює працю теоретику літератури, бо спонукає шукати непрості відповіді на складні запитання про термінологічну визначеність і про співвідношення відповідних понять і категорій.

Слід зазначити, що дисертантові вдалося обійти всі термінологічні «пастки» й теоретико-літературознавчі «мілини» сучасного франкознавства, по-перше, завдяки плюралістичному ставленню до численних міркувань, тлумачень і суджень попередників; і, по-друге, завдяки концентрації дослідницької уваги передусім на генеалогічному та наратологічному аспектах проблеми. Поетикальний аспект, у такому разі, заторкується дотично, як похідна проблеми. Скажімо, пишучи про Франкове новаторство щодо використання прийому «потіку свідомості», дисертант зазначає: «Ще один чинник, що зумовив появу цієї модерної форми викладу, – естетика натуралізму у творчості Франка. Адже «потік свідомості» у нього тісно пов'язаний із дослідженням психопатологічних станів, з інтересом до несвідомого в

психічних процесах...» (с.103). Проте власної визначеності щодо вписаності явища «наукового реалізму» в загальну доктрину натуралістичного мистецтва дисертант не уникає. Підрозділ 3.3 має промовисту назву: «Концепція «наукового реалізму» та естетика натуралізму». Зазначеній проблемі значною мірою присвячено й підрозділ 3.8 «Живопис дна», у якому розкрито постикальні особливості творів на кримінальну тематику. А в підрозділі 3.11 детальніше проаналізовано модель Франкового концепту «небувалого в окрасці бувалого» як складник доктрини «ідеального реалізму» (с.185), щоправда, лише у проекції на поетику роману «Борислав сміється».

Неабиякий герменевтичний талант М. Легкого розкривається повною мірою у процесі текстової інтерпретації творів циклу «Борислав. Картини з життя підгірського народу» (підрозділ 3.1), повісті «*Voa constrictor*» (підрозділ 3.2), повісті «Захар Беркут» (підрозділ 3.12), роману «Перехресні стежки» (підрозділ 3.23). Ефективним застосуванням наратологічної методології відзначається аналіз творів циклу «Рутенці», оповідання «Моя стріча з Олексою» (підрозділи 3.4, 3.5). Глибокий генологічний аналіз міститься у підрозділах 3.6 (присвяченому «дебютній новелі» «Муляр»), 3.7 (про серію оповідань і новел із дитячого життя), 3.15 (про «химерні оповідання» письменника), 3.18 (про твір «Не спитавши броду» як Франкову спробу створення інтелектуального роману), 3.20 (про «казкотворчий сегмент малої прози»), 3.21 (про «скандальну повість» «Для домашнього огнища» і «сенсаційний роман» «Основи суспільности»), 3.22 (про Франкову малу прозу 1890-х років). Елементи соціологічного аналізу М. Легкий слушно застосовує у підрозділі 3.9 «Аристократи і маргінали», аналізуючи оповідання «На вершкуні. (Кілька хвиль з життя людей, «нічого не заробивших»)), «Із записок недужого», 3.10, вивчаючи «образки, глибше тикаючі ладу суспільного», 3.16 («Трилогія на тему міжконфесійних стосунків» (оповідання «Місія», «Чума», «Тріумф»)), 3.17 (збірка творів «В поті чола. Образки з життя робучого люду»). Психоаналітичний талант М. Легкого проявляється у підрозділі 3.14 – «Колізії двійництва та символічної психобіографії», присвяченому психологічній новелі

І. Франка «Поєдинок (Зимова казка)» та 3.19 – «Роман із життя інтелігенції», у якому йдеться про твір «Лель і Полель».

Завершуючи третій розділ роботи, М. Легкий неначе прокладає місток до наступного розділу, справедливо наголошуючи: «У середині 1880-х рр. Франко в окремих своїх творах відходив од міметизму при моделюванні художнього світу, допускав існування світу іншого, паралельного з реальним...» (с.399). Детальній обсервації ця неміметична манера Франкового письма піддається у четвертому розділі роботи – **«Назустріч модернізмові (1901 – 1913)»**.

М. Легкий слушно розпочинає розмову про цей період із тези про те, що «проза І. Франка початку ХХ ст. виявляє потужну тенденцію до пошуку новітніх художньо-естетичних засобів та форм моделювання художньої дійсності; тенденцію, що бере свій початок наприкінці попереднього століття, все більше вияскравлюючись та міцніючи» (с.403) і з цитати М. Євшана про те, що «Франко сам стає до певної міри пропагатором модерних напрямів» (с.403). На рівні творчого методу І. Франко на початку ХХ ст. поступово відходить від культивованих у позитивізмі аналізу і фактографізму й усе частіше вдається до синтезу, аби «з розрізнених явищ, які підпадають під наші змисли, сотворити цілість, пройняту одним духом, оживлену новою ідеєю, сотворити новий, безсмертний животвір» (с.405). Власне цей «синтез в найвищій розумінні слова» не випадково стає предметом дослідження М. Легкого у першому підрозділі четвертого розділу. Адже саме ця синтетична метода дозволила свого часу Франкові не відвернутися від творчих експериментів літературної молоді, а, ведучи полеміку, часом гостро дискутуючи з нею, шукати можливих шляхів поєднання традиції та новаторства, досвіду старших поколінь письменників і запалу юних творців нових літературних маніфестів і доктрин.

Четвертий розділ дисертації М. Легкого, за прикладом І. Франка, теж побудовано на синтезійній основі. До кола дослідницьких інтересів дисертанта у цьому розділі, зокрема, увійшли твори «філософсько-притчевого циклу», такі як «Хмельницький і ворожбит», «Батьківщина», «Хома з серцем і Хома без серця», «Будяки», «Гуцульський король», «Терен у носі», «Як Юра Шикманюк брів Черемош» та інші (підрозділ 4.2); явище автотематизму у творах із

виразним автобіографічним «підкладом» – «У кузні», «У столярні», «Гірчичне зерно», «Малий Мирон», «Під оборогом» тощо (підрозділ 4.3), «геометрія міжстатевих стосунків» у творах «Сойчине крило», «Дріада», «Неначе сон», у збірці «На лоні природи» (підрозділ 4.6), суспільно-політичний дискурс збірок «Місія. Чума. Казки і сатири», «Ліси і пасовиська» (підрозділ 4.7).

Окрім власне герменевтичної роботи з текстом, четвертий розділ містить також важливу джерелознавчу інформацію, зокрема про Франкову співпрацю з видавництвом «Вік» (підрозділ 4.5), ґрунтовну текстологічну розвідку про третю редакцію повісті «Воа constrictor» (підрозділ 4.7), надзвичайно цікаві евристичні висновки дисертанта про обставини написання однієї з найзагадковіших новел І. Франка – «Син Остапа» (підрозділ 4.9) тощо.

До безперечних позитивів основної частини дослідницької праці М. Легкого належать скрупульозність у вивченні фактажу, пов'язаного з історією написання і видання тих чи тих творів і збірок, глибоке вникнення в імагологію та символіку художніх світів Івана Франка, проникливе вдивляння у таємниці психології Франкової творчості, ерудованість і обізнаність із інтертекстуальним та інтердисциплінарним контекстом прози письменника.

Підсумки дисертаційного дослідження М. Легкого підведено у чітко структурованих, виважених і аргументованих **висновках**, квінтесенцією яких можна вважати твердження, до якого, власне, і зводиться концептуальна спрямованість усієї роботи: «...Проза Івана Франка з огляду на обсяг, тематику, проблематику, інкорпоровані в ній культурні коди та сенси, формально-змістові показники – епохальне явище в історії українського та світового мистецтва» (с.521); вона «є тією художньою логосферою, котра ферментувала подальший розвиток українського літературного процесу, стимулювала його до пошуку нових художньо-естетичних вирішень» (с.529).

Погоджуючись із концептуальною спрямованістю дисертації, відзначаючи її надійне теоретико-методологічне підґрунтя і безперечні пошукові таланти самого дисертанта, дозволимо собі висловити низку пропозицій і зауважень, спрямованих на пошуки крайніх меж досконалості роботи, яких, як стверджує відомий афоризм, немає...

1. Попри непропорційно малий обсяг другого розділу, у якому йдеться про період Франкового «молодечого романтизму» та початків позитивізму», порівняно з третім і четвертим розділами, розгляд у ньому власне «початків позитивізму», а отже, і оповідань з народного життя («Вугляр», «Лесишина челядь» тощо) видається невмотивованим, оскільки саме позитивізм був світоглядно-філософською системою, яка заклала основи Франкової концепції «наукового реалізму», що став об'єктом аналізу у третьому розділі.

2. Пишучи у підрозділі 3.1 про «скандальний успіх» збірки «Борислав», М. Легкий вочевидь натякає на епатажний характер натуралізму, яким просякнута зазначений цикл творів, однак поетикального аналізу у процесі обсервації уникає, віддаючи перевагу наратологічному й генологічному вивченню предмета й об'єкта обсервації. Проте саме натуралістичним характером творів можна пояснити їхнє змістове наповнення соціальною проблематикою, демократизацію їхньої тематики, звернення до описів суспільного подення («Ріпник», «На роботі»), постановку проблеми деградації особистості («Навернений грішник»), появу у творах героїв – представників декласованих маргінальних суспільних верств, дрібнопис і фактографізм в описах виробничих процесів, життя та побуту селян і новоствореної верстви пролетарів, поетику потворного, драстичні описи і, зрештою, згадуваний вже епатаж.

3. Аналізуючи роман «Борислав сміється», дисертант стверджує: «У сфері «наукового реалізму» визріла ще одна творча концепція письменника – «ідеального реалізму», покликана не лише до пильного аналізування фактів, вивчення спадковості людини, а й до створення небувалого як справжнього факту, експериментування з дійсністю, темпоральних викривлень, намагання видати бажане за дійсне («Борислав сміється»)» (с.399). Звичайно, таке твердження має певні підстави для існування. Досить хоч би провести ідейно-тематичні паралелі з романом Еміля Золя «Жерміналь» (що, зрештою,

цілком слушно й робить автор дисертації). Але, як відомо, в радянський період роман було глорифіковано як предтечу соцреалістичного напрямку. Хотілось би довідатися ставлення автора до зазначеної ідеології. Адже якщо сприймати соцреалізм як самодостатню художню систему, то певні підстави розглядати роман в ідейно-естетичних межах цієї системи у радянських літературознавців таки були.

4. Надзвичайно цікавим у проекції на проблему модернізму у творчості І. Франка є аналіз знакових у поетикальному аспекті творів письменника «Великий шум» і «Син Остапа» (підрозділ 4.9). Дисертант переконаний, що «саме модернізм Франка, багатогранний у своїх вимірах та категоріях, виплеканий на ґрунті романтизму, натуралізму й реалізму», став «синтезувальним актантом», що абсорбував у собі непомітні на перший погляд поетикальні елементи (с.491). Однак таке твердження видається дзеркальним відображенням відомого концепту про «реалізм без берегів», який, мовляв, гармонійно абсорбує у собі ті прийоми і засоби художнього зображення («потік свідомості», «поетика сновидіння» тощо), які абсолютизує модернізм в окремих своїх течіях і стилях. Тож хотілось би почути додаткову аргументацію дисертанта на користь власної версії.

Звичайно, висловлені зауваження, аж ніяк не ставлять під сумнів наукову значущість отриманих результатів, а лише спонукають до роздумів і до пошуків нових наукових горизонтів у франкознавстві. Дисертація є завершеною, самостійно підготовленою кваліфікаційною науковою працею, достатньо апробованою відповідно до сучасних вимог. Її основні положення ідентично відображено в авторефераті.

Вважаємо, що дисертаційна робота на тему **«Проза Івана Франка: поетика, естетика, рецепція в критиці»**, представлена на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук, відповідає вимогам постанови Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. №567 «Про затвердження Порядку

присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», зі змінами, внесеними згідно з постановою Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 р., на підставі чого її автор – Легкий Микола Зіновійович – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальністю 10.01.01 – українська література.

Офіційний опонент – доктор філологічних наук,

професор, декан Факультету філології

ДВНЗ «Прикарпатський національний

університет імені Василя Стефаника»

Р. Б. Голод

